

О једној мало познатој дечанској старини

Крст старца Нестора

МИРЈАНА ШАКОТА

Дечанска црква је чувена у нашем народу највише захваљујући лепоти и моћи саме грађевине, са клесаним порталима и прозорима, као и по добро очуваним зидним сликама које прекривају њене високе зидове, сводове и куполу. Славу у народу стекла је и моштима првог дечанског ктитора, краља Стефана Уроша III, које се и данас поштују као светиња. Много мање су познате њене покретне старине, намештај и украси из цркве, као и ризница која још није приступачна јавности.¹ А баш с те стране Дечани се указују као непресушан извор сазнања од непосредне важности за сам овај споменик, али и знатно шире, за историју српске уметности, пре свега оне коју називамо примењеном. Тако се догодило да су и неки изузетно занимљиви објекти који се налазе у самој цркви, надомак очију радозналих испитивача, остали у нашој стручној литератури скоро потпуно запостављени. Један од њих је и крст старца Нестора, о коме ћемо настојати да кажемо нешто више него што је одраније било познато.

Досадашња библиографија

Текст са овог монументалног дуборезбареног крста, високог преко два метра, први је објавио, још 1852. године, Геодеон Јосиф Јуришић у својој драгоценој књижици, додуше у црквенословенској рецензији и половично, јер је читао само његову предњу страну, што је сразмерно успешно обавио с обзиром на сложено лигатурно писмо којим је исписан.² Љубомир Стојановић доноси знатно боље прочитан текст, што није чудо пошто га даје према читању ученог И. С. Јастребова, али и ту има, махом словних, погрешака.³ На жалост, и овде је дата само предња страна крста. Две године касније, у опису манастира Дечана, публикованом у оквиру обимног рада под називом *Стара Србија и Албанија*, објављује се поново Јастребовљево читање текстова са овога крста.⁴ Даје се према његовим путничким белешкама потпуније предња страна, јер се помињу и слова у кругу на горњем краку крста. Говори се и о другој страни, али неодређено и непотпуно, јер се каже да „на разним местима крста стоје бојом исписана слова“ и цитира се 12 слова, од 51 колико их има на полеђини. Потпис онога који је крст израдио овде се и не помиње. Очигледно да Јастребовљеве белешке ипсу биле потпуне, или их пак издавачи нису у целини разумели.

Само Јастребовљево читање текстова у основи је тачно кад је реч о предњој страни, али и овде има некоректности, пре свега додавања полугласова у средини и ка крају појединих речи (на пр. крѣсть; зѣва итд.), замена слова ОУ са У, ѣ са ѥ па су му се поткрали и неки русизми (СО уместо СЪ). Понегде је чак

Сл. 1. Дрвени крст старца Нестора из 1564/5, општи изглед

Fig. 1. La croix de bois du «starac» (vieillard) Nestor de 1564/5, aspect général

изоставио или пак додао непостојећу везу. У тексту наглашава тешкоће у одгонетању ових, како каже, прештетених слова.⁵

Сматрајући овај крст делом из времена Стефана Дечанског, иако је иначе тачно преписао годину са њега, најпотпуније га је објавио Милош С. Милојевић у своме Путопису кроз стару Србију.^{5a} Преписујући текстове са крста, он је обухватио и његову задњу страну но како није разумевао смисао исписаних слова, начинио је већи број погрешака, тако да се из његових преписа криптограми не би могли дешифровати. Тумачење њиховог смисла Милојевић није ни покушао да утврди.

Сасвим узгред, не упуштајући се у подробније описе и тумачења, овај крст помињу још Леонтије Нинковић⁶, Владимир Петковић⁷, Дејан Медаковић⁸ и Леонтије Павловић.⁹

Монументалност овога крста, изузетност концепције, врхунска израда, која поред дубореза укључује и сликање као технику, и његова, колико нам је познато, јединственост у нашем културном наслеђу, допуштају да се позабавимо мало подробније овим предметом и да покушамо да га разјаснимо, и уклопимо у токове развоја српске примењене уметности, посебно дубореза из раздобља турске власти.

Опис

Крст је резан и сликан у тисовом дрвету. Заједно с постолем висок је 250 cm. Ширина кракова му је 136 cm а дебљина 12 cm. У тростепенасто обликовано дрвено постолје усађен

¹ Зграда која је предвиђена за поставку ризнице гради се већ преко 15 година. Елаборат за поставку израђен је у Републичком заводу за заштиту споменика културе и прихваћен је за извођење још 1971. године. Уп. М. Чанак—Медић, „Пројекат за презентацију Дечанске ризнице“, *Саопштења Х*, Београд 1974, 43—51.

² Г. Ј. Јуришић, *Дечански првенац*, у Новом Саду, 1852, 26—27.

³ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1902, бр. 642.

⁴ И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА, ХLI, Београд 1904, 23—24. Посмртно издато. ⁵ Исто, 23.

^{5a} М. С. Милојевић, *Путопис дела праве (старе) Србије*, III књ. Београд 1877, 85—86.

⁶ Л. Нинковић, *Српска Лавра Високи Дечани*, Пећ, 1923, 43; Исти, *Братство Лавре Високих Дечана*, Пећ, 1927, 25—26.

⁷ В. Петковић—Б. Бошковић, *Манастир Дечани, I*, Београд 1941, 8; В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 87.

⁸ Д. Медаковић, *Графика српских штампаних књига XV—XVII века*, Београд 1958, посебно издање САН, књ. CCCIX, 127.

⁹ Л. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево 1965, 204.

је крст, правоугаоних и равно завршених кракова, са чије је предње стране техником дубореза и бојења, изведена намеравана композиција. На завршецима сва четири крака, у посебним квадратним пољима, изрезани су кругови, са оквиром превиженим на четири места у облику получвора. У сваком од њих изрезана су слова. У средини горњег крака налази

се: **ИѢИ** исписан крупним словима. Около у раму **ѠТ'НЕВЕСЬ (СЬ)НИДѠХ. ОНИ МЕ НЕ ПРІЕШЕ НА КРСТѢ М(Е) ПРИГВОЗДИШЕ** (исписано ситним словима).

У доњем краку, крупним словима у кругу:

БѢГА у левом **ІГѢ** у десном: **ХѢЪ**

На подужним крацима, у 14 редова изрезан је следећи текст:

† Крстъ хранитель
Еси вселенѣи вѣр
ным. Крстъ красота црѣ
ковна. Крстъ царемъ
дрѣжава. Крстъ вѣрным
оутвржденіе. Крстъ

Аггломъ Слава.
Крстъ вѣсомъ изва.
Написа се си свѣти
и вѣстивни крстъ въ лѣто
зог повѣлѣниемъ
старца Нестора съ вра
тіаміи. Бѣ да их прости
Бѣ днь свѣднии аминъ

На попречним крацима у три дуга континуирана низа је:

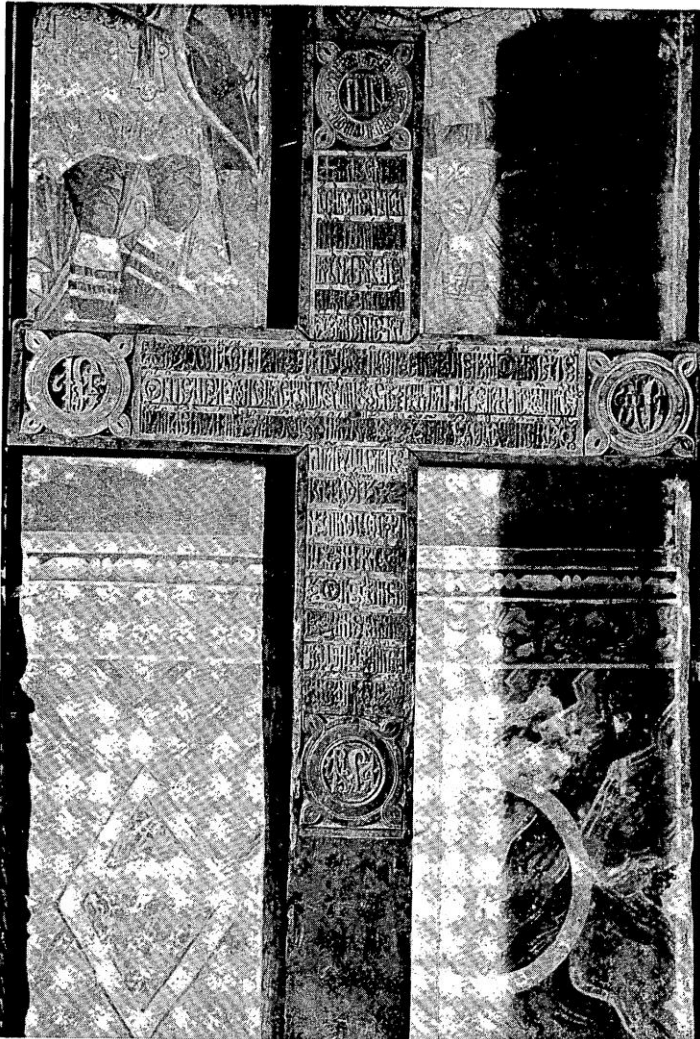
СѢ здѣ **ХѢ** прѣдстоитѣ и запѣцает **ТѢ** **ГѢ** дѣ
аволѣ и всси Твои силѣ. Да не имаша **Ѡ**власти на
свѣтѣі]

овителы сен. **Ѡ**вои се **БѢ** сѣдѣцаго на **херѣвѣмѣх**
егоже **трѣ**пѣшѣт **агглы** и **архаглы**, прѣстѣли и господ
ствіа]

Начела власти силы а многоочити **херѣвими** и шесто
крилати **серафими** **ХѢ** **БѢ** нашѣго **ѣмѣ** же слава съ
Ѡцем и **сѣ**тым **дѣ**хомъ.

Основа на којој су слова изрезана, обојена је, по редовима, наизменично црвеном и плавом темпером, док су између њих светложуте траке међупростора, на којима се налазе надредни знаци и скраћенице. Сама испупчена слова текста такође су наизменично бојена — пет слова црвено, пет жуто, пет плаво.

Полеђина крста је плошна, без дубореза. Цела њена композиција исликана је цинобером, умбром, зеленом, светложутом и тамноплавом, на основу цртежа изведеног црном бојом. И овде, као и са предње стране, у краковима крста постављена су зелена квадратна поља, са светложутим круговима, у којима су цинобером исписана крсна слова:

Сл. 2. Дрвени крст старца Нестора, предња страна
Fig. 2. La croix de bois du «starac» (vieillard) Nestor, côté face

леви крак: $\text{ic}\tilde{\text{y}}^{\sim}$
десни крак: $\text{X}\tilde{\text{p}}\tilde{\text{c}}$
горњи крак: $\text{Ц}\tilde{\text{р}} \text{Г}\tilde{\text{л}}\tilde{\text{а}}$

По средини, као оса целог крста, постављена је плаво обојена трака са једном попречном пречагом, док је преко сваког попречног крака постављена по једна вертикална трака. Преко овог плавог, условно речено, костура, изведена је везана преплетна орнаментика у континуираном низу, исцртана умбром, а обојена цинобером. На пресеку кракова исцртан је круг који опонаша венац, а лево и десно од њега, проистичући из орнаментисаног постамента, пружају се вертикално: са леве стране копље, а са десне расцветана грана са спужвом на врху. Основа крста је циноберна.

Дуж свих кракова, и са једне и са друге стране, у вертикалним или хоризонталним низо-

вима распоређена су крсна слова исписана такође цинобером:

$\tilde{\text{e}}\tilde{\omega}$ — $\tilde{\text{d}}\tilde{\text{c}}$	$\tilde{\text{x}}\tilde{\text{x}}\tilde{\text{x}}$ $\tilde{\text{c}}\tilde{\text{c}}\tilde{\text{c}}$ $\tilde{\text{k}}\tilde{\text{k}}\tilde{\text{k}}$ $\tilde{\text{v}}\tilde{\text{v}}\tilde{\text{v}}$
$\tilde{\text{k}}$ — $\tilde{\text{x}}$	$\tilde{\text{b}}\tilde{\text{b}}\tilde{\text{b}}$ $\tilde{\text{n}}\tilde{\text{n}}\tilde{\text{n}}$ $\tilde{\text{d}}\tilde{\text{d}}\tilde{\text{d}}$ $\tilde{\text{c}}\tilde{\text{c}}\tilde{\text{c}}$
$\tilde{\text{c}}$ — $\tilde{\text{x}}$	
$\tilde{\text{p}}\tilde{\text{r}}$ — $\tilde{\text{v}}$	
$\tilde{\text{p}}\tilde{\text{p}}$ — $\tilde{\text{p}}\tilde{\text{p}}$	
$\tilde{\text{c}}\tilde{\text{c}}$ — $\tilde{\text{c}}\tilde{\text{c}}$	
$\tilde{\text{p}}\tilde{\text{p}}$ — $\tilde{\text{p}}\tilde{\text{p}}$	

Постамент крста изведен је стилизованом лозицом са палметата, испод које је срцолико обликована трака са записом: $\text{Г}\tilde{\text{ь}} \text{с}\tilde{\text{и}} \text{к}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{e}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ь}} \text{п}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{с}}\tilde{\text{а}}$
грѣшнѣ $\text{Н}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{к}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{д}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{м}}\tilde{\text{ь}} \text{с}\tilde{\text{ѣ}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{к}}\tilde{\text{ь}} \text{р}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{в}}\tilde{\text{ь}} \text{и}\tilde{\text{с}}\tilde{\text{y}} \text{х}\tilde{\text{y}}$.

Иконографска и друга тумачења

Веома богата и сложена текстуална и иконографска садржина крста да се растумачити. Његова главна, предња страна, као што је речено, на крајевима кракова има кругове са крсним словима која су уобичајена за пред-

ставе сликаних Распећа: $\text{Ic}(\text{оу})\tilde{\text{c}}\tilde{\text{ь}} \text{X}(\text{ристо})\tilde{\text{c}}\tilde{\text{ь}} \text{y}$
горњем краку је сигла $\text{И}\tilde{\text{Н}}\tilde{\text{В}}\tilde{\text{И}}$ што представља

грчку варијанту натписа изнад распетог Христа, који је према јеванђелистима Луки и Јовану био исписан на грчком, латинском и јеврејском језику¹⁰, док је на нашим споменицима, и то почев од XVI века, ова тигла превођена на српски као $\text{И}\tilde{\text{Н}}\tilde{\text{Ц}}\tilde{\text{И}}$.¹¹

Текст око ове сигле у кружном низу, исписан ситним $\text{С}\tilde{\text{ѡ}}\tilde{\text{т}} \text{н}\tilde{\text{е}}\tilde{\text{б}}\tilde{\text{e}}\tilde{\text{с}}\tilde{\text{ь}} (\text{сѣ})\tilde{\text{н}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{д}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{х}}$. $\text{О}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{и}} \text{м}\tilde{\text{е}} \text{н}\tilde{\text{е}}$
 $\text{п}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{e}}\tilde{\text{ш}}\tilde{\text{e}}$. $\text{Н}\tilde{\text{а}} \text{к}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{e}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ь}} \text{м}(\tilde{\text{e}}) \text{п}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{г}}\tilde{\text{в}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{з}}\tilde{\text{д}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{ш}}\tilde{\text{e}}$, доста је тешко растумачити, и утврдити литерарни извор на основу којег је настао.¹² У 12. антифону на јутрењу Великог петка каже се: „Сија глаголет Господ Јудеом: „Људије моји што сотворих вам? или чим вам стужих. . . ко крсту мја пригвоздисте. . .”¹³, где се осећа исто расположење и даје приближно једнака слика као и на Несторовом крсту. То се осећа и у управном говору: „. . . иже и крсту мја пригвоздивше. . .”¹⁴

¹⁰ Јеванђеље по Луци 23—38; Јеванђеље по Јовану 19—19, 20.

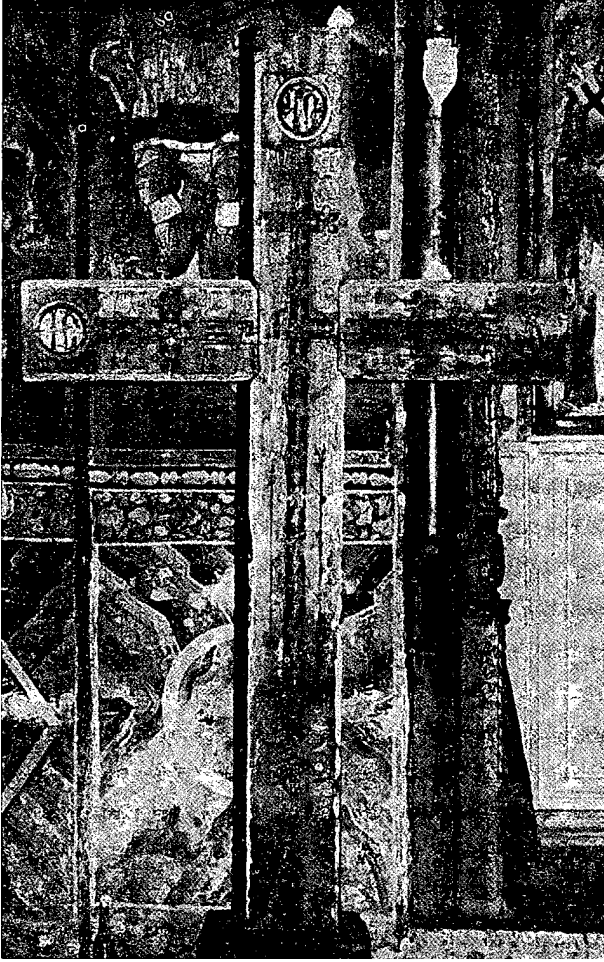
¹¹ О томе види опширније: М. Шаkota, *Ризница манастира Бање код Прибоја*, Београд 1981, 95—96.

¹² Текстови у триоду посном — страшна седмица и октоиху осмогласнику, на које ми је указано као на могуће изворе, не решавају ово питање.

¹³ $\text{Т}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{ѡ}}\tilde{\text{д}}\tilde{\text{ѡ}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{ь}} \text{с}\tilde{\text{ѣ}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ь}} \text{т}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{ѡ}}\tilde{\text{п}}\tilde{\text{e}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{ц}}\tilde{\text{ь}} (\text{т}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{ѡ}}\tilde{\text{д}}\tilde{\text{ь}} \text{п}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{я}})$,

Москва, АЦД (1904) .л. УМ/6 (430б); исти текст у трећем тропару гл. 2, л. УНД/а (454а) и трећи тропар гл. 8, л. УНЕ/а (455а).

¹⁴ Јутрење и вечерње на Велики понедељак, Исто, л. ТЧИ/а (398) и УА/а (401).

Сл. 3. Дрвени крст старца Нестора, полеђина крста

Fig. 3. La croix de bois du «starac» (vieillard) Nestor, partie postérieure

Први део реченице подудара се са неканонским текстом Христовог писма цару Авгару, штампаном у *Зборнику Божидара Вуковића*:

Прѣклон невеса съндохъ и родих се.¹⁵

Могуће је да текст на Несторовом крсту представља слободну композицију ауторову, на основу ових или неких других, у овом тренутку неутврђених извора. Првих осам редова средишњег текста по вертикали је експостилар свих седмица у среду и петак од 1-8 гласа октоиха¹⁶, који се пева и као светилен на јутрењу празника Воздвижења Часног крста¹⁷, док по садржају пред-

¹⁵ С. Новаковић, Божидара Вуковића зборници за путнике — издања позната и непозната, Гласник СУД, XLVI, 1877, 143; Исти, Апокрифи из штампаних зборника Божидара Вуковића, Старине ЈАЗУ, XVII, Загреб, 1884, 61.

¹⁶ Октоихъ сирѣчь Осмогласникъ Æ до Ё гласа; съ Ѓ гласа, Сарајево, б.г.; л. СПЕ/б (285б).

¹⁷ Зборник црквених богослужбених песама, псалама и молитава Извод из типика и црквенословенски речник, Београд, 1958, 96.

ставља похвалу крсту. Да се овај експостилар исписивао на крстовима сведочи и позлаћени крст — тзв. крст Стефана Дечанског — из Дечана, бр. 84, имитација старог крста из 1331. године, на коме је исти текст изгравиран у сиглама.¹⁸

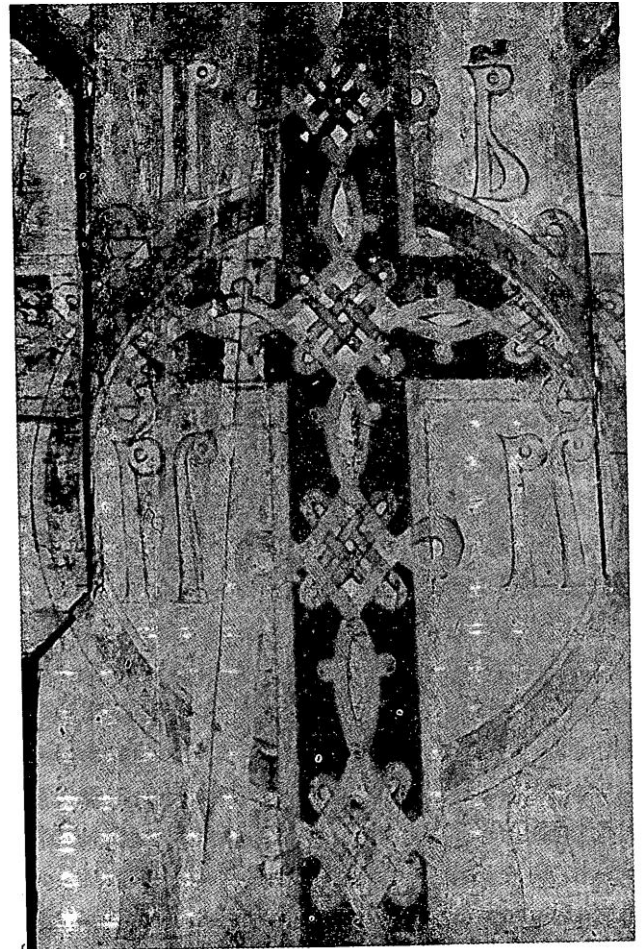
Из наставка текста по вертикали сазнаје се да је овај крст „написан“ године 307, тј. у размаку од 1. септембра 1564. до 31. августа 1565. године, по наређењу старца Нестора са братијом. Старац Нестор није анонимна личност, иако се о њему доста мало зна. Био је пустињак у Белајској испосници више Дечана, а у то време вероватно и старешина дечанског манастира. Сазидао је цркву у Брезовици код Плава.¹⁹ Помиње се у Општој стихири српским

¹⁸Уп. Г. Ј. Јуришић, нав. дело 68; Серафим Ристић, *Дечански споменици*, Београд, 1864, 61—62; Л. Нинковић, *Српска Лавра Високи Дечани*, 46 и *Братство Лавре Високих Дечана*, 96; И. С. Јастребов, нав. дело, 22.

¹⁹И. С. Јастребов, нав. дело, 34; Л. Нинковић, нав. дело, 25—26; *Старинар* за 1935—36, 41; *Дечани* I, 9; Л. Павловић, нав. дело 204.

Сл. 4. Дрвени крст старца Нестора, полеђина крста, детаљ

Fig. 4. La croix de bois du «starac» (vieillard) Nestor, partie postérieure, detail

светитељима из XVIII века, а Свети архијерејски сабор Српске православне цркве назначио је да се празнује заједно са другим дечанским пустињаком Јефтимијем, као преподобни отац наш Нестор, дечански подвижник, 11 (24). новембра, на дан Св. Стефана Дечанског.²⁰

Хоризонтални текст — на попречним крацима, није лако сасвим разјаснити. Његова основа налази се у следећем: „... запрешчае тебје Господ дијаволе и всеј твојеј силје. Убој се Бога сједјејшчаго на херувимјех јегоже трепјешчут ангели, престоли и господства, начела власти сили а многоочитија херувими и шестокрилатија серафими. . . ” То је део прве молитве заклињања пред крштење (*Запрещеніе первое молитвы в ѿглашенныхъ*).²¹

Сасвим блиску варијанту првога дела хоризонталног текста срећемо у Запрештенију на тзв.

Загребачком абагару, који гласи: *Запрешчае тебѣ Гь діаволе силою чьстнаго и животворецаго крста да не имаши власти ни на чьмъ сего дома и раба вѣіа.*²² само што се уместо на дечанско братство забрана односи на дом и човека који абагар носи.²³

Веома сличне формулације срећу се и у молитвама за заштиту усева на њивама и уопште људскога труда, које су забележене у рукопису Карловачке патријаршијске библиотеке бр.

3624²⁴, нпр.: *Запрѣщаю те діаволе . . . да не имаши власти на трѣдехъ христіанскихъ или Запрѣщаю те діаволе, силою чьстнаго и животворецаго крста да не имаши власти извѣитъ житъ христіанскихъ нивъ.*

У суштини, цео овај текст, представља забрану ђаволу да уз помоћ магичне силе крста не наноси зло.

Полеђина Несторовог крста је знатно читљивија. У круговима на завршетку горњег и два бочна крака постављена су крсна слова, која обележавају распетог Христа као Цара Славе; тако су означавана сликана Распећа у нашој старој уметности — у Студеници, Грачаници, Дечанима, Поганову игд. Ова сигнатура (за разлику од оне на предњој страни крста, која оличава мртвот Христа), означава лик живог Христа као Цара Славе.²⁵ Круг постављен на пресеку кракова крста представља остатак насликаног трновог венца који су војници, чувари распетог, исплели од трња и ставили на његову главу.²⁶ Орнаментални постамент симболише Голготу — Лобању („место лобное“) — на којој се уздизао Христов крст.²⁷ Из њега излазе са леве стране копље, којим је један од војника пробио Христова ребра да би се уверио да ли је још жив,²⁸ а са десне расцветала грана са спужвом на врху. То је онај сунђер који су војници натопили сирћетом и дали умирућем Христу да пије.²⁹ Према Јова-

новом јеванђељу, сунђер је био набоден на стабљику исопа, биљке сличне рузмарину, са плавим или белим ситним лишћем и цветовима, која је служила као жртва очишћења³⁰, или пак на трску, зависно од превода грчке речи која је у јеванђељу споменула.³¹ Очигледно да је аутор овог крста имао као литерарну подлогу текст јеванђеља где се ова реч схватала као биљка са лишћем и цветовима, а не трска.³²

²⁰ Јустин Поповић, *Житија светих*, за новембар, Београд, 1977, 846.

²¹ *Требник*, Београд, 1956, 22, У разјашњавању ових текстова много ми је помогао Г. Богољуб Ђирковић, управник Патријаршијске библиотеке у Београду, са својим сарадницима, на чему им се најтоплије захваљујем.

²² М. Панић—Суреп, *Сачуване плоче старог српског дрвореза*, Зограф В. (2), Београд, 1967, сл. 19; датује се у крај XVII века, стр. 19.

²³ О абагару види: Никола Радојчић, *Српски абагар*, Етнолог, лето IV/2, Љубљана, 1931, 187—211; У руској и бугарској литератури: Н. М. Петровскиј, „Абагар“, Славјанскиј сборник, Т. II, Спб. 1877; Теодоров—Балан, „Абагар“, *Български книгопис*, дјел I, Сб. НУНК, кн. 9, Софија, 1893; М. Г. Попруженко, „Абагар“, *Известия отдела русскогo языка и словесности*, ИАН, Т. X, кн. 4, 1905; В., Пундев, „Абагар“, *Годишник на народната библиотека в Пловдив*, 1924; *Исти*, *Сборник—Абагар от епископ Филип Станиславов*, Софија, 1926; Б. Райков, *Към въпроса за мястото на „Абагара“ в старата българска литература*, *Известия на Института за литература*, кн. 18—19, 1966.

²⁴ Stojan Novaković, *Zapisi od grada, moljca i crvi po njivama*, *Starine JAZU*, XVIII, 1886, 184, 185, 186.

²⁵ Јеванђеље по Матеју, 25—31, 34. 0 томе уп. М. Шаkota, *нав. дело*, 95.

²⁶ Јеванђеље по Јовану, 19, 2. Трнов венац се помиње често и у црквеној поезији. Напр. Антифон 15 — *Посљедовање свјатих страстеј*, *Зборник црквених божослужбених песама*. 446.

²⁷ Матеј, 27, 33; Марко 15, 22; Лука 23, 33; Јован, 19, 17.

²⁸ Јован 19, 34.

²⁹ Матеј, 27, 48; Марко, 15, 36; Јован, 19, 29.

³⁰ С Петковић, *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци 1935, 352.

³¹ Јован, 19—29; У првом преводу *Новог завета* на српски језик (Вук Караџић, Беч, 1847, стр. 266) ова реч је преведена као „трска“ што се понављало и у каснијим издањима (уп. Београд 1936, стр. 193). У преводу Емилијана Чарнића (Београд 1973), помиње се „исоп“ и даје тумачење ове речи (стр. 562—563). У два рукописна јеванђеља из XVI века, где сам извршила проверу, (МСПЦ бр. 135 и бр. 148), помиње се такође трска —

³² У триоду посном, на јутрењу Великог петка, у стиховима распетог разбојника упућених Христу (л. УМД/б — 444 б), који се односи на исти моме-

нат Христовог страдања каже се: *Исоп со оцто-нъ еис*

рстворюаѣ, ту би се подразумевао сок биљке

исопа који се мешао са сирћетом. Прикази на сликаним распећима веома ретко показују овај тип држача (условно речено) за сунђер. У обимном делу о иконографији јеванђеља Габријела Мијеа (*L'Iconographie de l'evangile aux XIV, XV et XVI s*, Paris 1916) дата су само два примера са границом исопа уместо трске (сл. 439 и сл. 461, стр. 435—6).

Преплетна орнаментика, чији је основни мотив у квадрат исплетена трака са омчама, која прекрива сликану осу крста, припада веома распрострањеном типу илуминаторске декорације средњовековних рукописа, почев од XIII века, која је нашла свог одјека и у орнаментици првоштампаних књига и на декоративној пластици моравске школе.³³ Поред већ раније истакнутих примера овакве декорације на рукописима, међу којима су биле и две дечанске рукописне књиге, сада у Публичној библиотеци у Лењинграду, можда није без значаја поменути да се овај мотив појављује још на неколико рукописа који су и данас у Дечанима, као: Четворојеванђеље бр. 2, XIV век, стр. 33а; Четворојеванђеље бр. 3, XIV в. л. 4а, 7а; Синаксар бр. 104, XIV век, л. 1а; Синаксар посног и цветног триода, бр. 105, XIV—XV век, л. 1а; Служабник бр. 122, XIV—XV век, л. 74а; Служабник бр. 125, XV век, л. 3а; Никандров служабник бр. 131 из 1453, л. 126а; Синтагма Матије Властара бр. 112, XVI век.³⁴

Сл. 5. Заглавље из дечанског јеванђеља бр. 2, XIV век, л. 33а

Fig. 5. Un en-tête de l'Évangile de Dečani n° 2, XIVe siècle, feuillet 33 bis

Крсна слова писана дуж кракова крста могу се до краја објаснити, иако за поједине групе слова има више тумачења.³⁵

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Јелена обрете дрво честнаго крста Христова³⁶
— или: Јелена обрете дрво честни крст Христов³⁷

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Свет Христов просвештает всех³⁸

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Радост речена, роду реченому³⁹
— Рече се, роди се, радост роду⁴⁰

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Спас сдела сен Сатанје⁴¹
— Свјет (или: Спас) створи сјет Сатанје⁴²
— Спасе сети Сатане стрги⁴³

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Поју, поклањају се, почитају подножије⁴⁴
— Поју, поклањају, почитају јего⁴⁵
— Поју, почитају, поклањају се подножију⁴⁶

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Христова хоругва, Христијаном хвала⁴⁷
— Христови хоругви Христијаном хвала⁴⁸
— Хоругва Христова Христијаном хвала⁴⁹

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Царски цвет црквам цветим⁵⁰
— Папски пвети пккви павтет⁵¹

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Крст крепост Константину к вере⁵²
— Крст ка вере Константину крепост⁵³

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Верујуштим в него велије веселије⁵⁴
— Велије веселије в него верујуштим
— Возвратненије вјчним в рај⁵⁵
— Велије веселије верујуштим вањ⁵⁶

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Биљег божји бијет беси⁵⁷
— Бич божји бијет беси⁵⁸

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Невидими, непостижими, неизглаголами, неизчезни⁵⁹
— Низ неведенија нужније низлагајут⁶⁰

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Добро дрво дијаволу досада⁶¹
— Дрво добро, досада дијаволу⁶²
— Дрво добро, дијаволу досада⁶³
— Древо дарујет древнеје достојајније⁶⁴

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ — Часна чест частним человјеком⁶⁵
— Частнаја част чатуштим чловеком⁶⁶
— Честно чтуштим человјеком⁶⁷

³³ Уп. С. Радојчић, *Стара српска минијатура*, Београд 1950, 32—33; Д. Медаковић, *нав. дело*, 121—122; Б. Вуловић, *Систем и композиција равничке декоративне пластике*, Зборник Архитектонског факултета, св. 4, Београд 1967, сл. 1/н стр. 53; Д. Ст. Павловић, *Испитивачки радови на архитектури цркве манастира Љубостиње*, Саопштења, VIII, Београд 1969, сл. 15, 18, 20, 35, и многи други моравски споменици.

³⁴ М. Т. Ш., *Инвентар рукописа дечанске библиотеке*, Саопштења, I, Београд 1956, 198, 207—209.

³⁵ Крсна слова први је код нас уочио али их није растумачио, Стојан Новаковић (*Божидара Вуковића зборници за путнике...*, 142-143, 158; Исти, *Zapisi od grada, moljca i crvi po njivama*, 183—187). Тумачење ових слова према једном рукопису Пеће патријаршије први је код нас дао И. С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве из путничког записника*, у Београду 1879, 89—90.

Н. Покровский, *Евангелие в памятниках иконографии преимущественно византийских и русских*, СПб, 1892, 356—7 и А. И. Яцимирский, *Къ истории ложныхъ молитвъ въ южно-славянској писъменности*" Изв. отд. Русск яз и слов. Имп. Акад. наукъ, XVIII, 3, 1913, 46—51, најопширније су се бавили овим феноменом. На њему се доста задржао и Л. Мирковић, *Црква Петковица*, Гласник српске православне патријаршије за 1922, 29—31. Године 1949. Б. Сп. Радојчић у предавању чији су изводи штампани у Гласнику САН, књ. I, св. 1—2, 208—209, поново, и то као да је први пут код нас, тумачи ова слова. Исте године и V. Mošin, *Vlastareva sintagma i Dušanov zakonik u studeničkom otečniku*, *Starine JAZU*, 42, 13—14, даје објашњења ових слова. О крсним словима говори и Д. Медаковић, *Графика српских штампаних књига XV—XVII века*, 127. Обрађује их и Борђе Трифуновић у значајном приручнику *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд 1974, 126—127, где наводи и основну литературу.

³⁶ Јастребов.

³⁷ Мошин; Трифуновић.

³⁸ Јастребов.

³⁹ Јастребов.

⁴⁰ Трифуновић.

⁴¹ Јастребов.

⁴² Мирковић; Мошин.

⁴³ Трифуновић.

⁴⁴ Јастребов.

⁴⁵ Мошин.

⁴⁶ Трифуновић.

⁴⁷ Јастребов.

⁴⁸ Мирковић.

⁴⁹ Мошин; Трифуновић.

⁵⁰ Јастребов.

⁵¹ Трифуновић.

⁵² Јастребов; Мирковић.

⁵³ Трифуновић.

⁵⁴ Јастребов.

⁵⁵ Мирковић.

⁵⁶ Трифуновић.

⁵⁷ Јастребов; Мошин; Трифуновић, у варијантама у односу на реч биљег (белег, бељег).

⁵⁸ Мирковић.

⁵⁹ Јастребов.

⁶⁰ Трифуновић.

⁶¹ Јастребов; Трифуновић

⁶² Мирковић.

⁶³ Мошин.

⁶⁴ Мирковић.

⁶⁵ Јастребов.

⁶⁶ Трифуновић.

⁶⁷ Мирковић.

У запису на подножју сликаног крста каже се да је овај крст писао грешни Никодим свештеноинок, раб Исусу Христу. Глагол *писати* који се углавном схвата у два смисла као *scribe* и *ringere*⁶⁸ у исто време може да значи и *состављање текста*⁶⁹, преписивање или редиговање текста,⁷⁰ утврђивање или озакоњење онога што је написано.⁷¹ У нашем случају се може узети као поуздано да значи *состављање*, односно *компоновање* текстова који ће на крсту бити изрезани и насликани, али очигледно и *уметничку обраду крста* — изрезивање и сликање слова, орнаменталне декорације и писање записа о ауторству. Епитет „грешни“ испред имена означава да је заиста у питању аутор, тј. оно лице које је изводило уметничко дело.⁷² Његово звање, односно чин „свештеноинок“, значи посрбљени грчки, али знатно распрострањенији назив јеромонах.⁷³ На жалост, само име Никодим није нас довело до идентификације аутора овог крста са неком од познатих стваралачких личности друге половине XVI века, иако његово знање, таленат и имагинација нису могли бити исцрпљени изградом нашега крста.

Извори и узори

Сама анализа текстуалних и ликовних компонената крста указала је делимично и на литерарне и ликовне узоре којима се могао послужити јеромонах Никодим приликом његовог осмишљавања и уметничког обликовања.

Избор литерарних текстова извршен је на основу јасне замисли о сврси и намени предмета који се израђује. Ексапостилар из октоиха, који значи похвалу крсту и његовим својствима, већ последњим стихом опредељује његово основно значење: „Крст бјесом јазва“.⁷⁴ Хоризонтални текст у томе је знатно одређенији. Запрештеније прво, тј. Молитва заклињања пре чина крштења, модификована је додатком који објашњава да се крстом и његовом магичном силом жели заштитити „света обитељ ова“, то јест сам дечански манастир и његово братство, од власти ђавола над њим. Веома велика сродност са текстом Запрештенија из Загребачког абагара, као и са молитвама за заштиту њива и усева од штеточина, говорила

⁶⁸ Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, дио други, Београд 1863, 305—306.

⁶⁹ Ђ. Трифуновић, *нав. дело*, 222

⁷⁰ Исто, 223.

⁷¹ Исто.

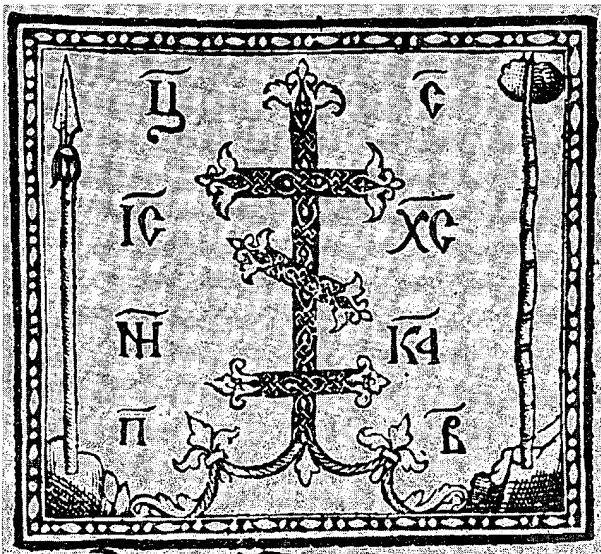
⁷² О томе вид.: М. Шакота, *Ризница манастира Бање*, 69—70.

⁷³ Б. Даничић, *нав. дело*, III, 87.

⁷⁴ Фазва-рлага, Даничић, *нав. дело*, III, 497; ударац, рана, С. Петковић, *нав. дело*, 348.

би у прилог томе да је и за прво и за друга два заклињања постојао заједнички узор у некој канонској молитви, која се овом приликом није могла прецизније утврдити.

Крсна слова на полеђини крста такође се, према своме значењу, могу поделити на она која славе „Часни и животворешти крст“ и на друга која истичу његову заштитну моћ, као на пример, „Биљег (крст) божји, бијет беси“; „Добро дрво (крст) дијаволу досада“; „Спас сдјела сјет (замку) Сатанје“. Сличности са молитвама за заштиту усева као и са „записима“ и молитвама за заштиту од болести, огледају се и у употреби истих крсних слова на Несторовом крсту.⁷⁵

Сл. 6. Празнични минеј Божидара Вуковића, илустрација „Часни крст са крсним словима“

Fig. 6. Livre liturgique d'offices des fêtes, imprimé par Božidar Vuković, l'illustration représentant la Sainte Croix aux cryptogrammes

За чисто ликовне компоненте овога крста такође се делимично могу наћи извори у богослужбеној литератури, и то пре свега у Јовановом јеванђељу и посном триоду, који су коришћени као подлога за сликање трновог венца, грчке сигнатуре **ΙΗϞΙ** и стабљике исопа

уместо трске, на коју је био натакнут сунђер натопљен сирћетом.

Сем ових чисто наративних извора, очигледно је да се јеромонах Никодим послужио и узорима ликовне природе. За извођење преплетне орнаментике с омчама могле су да послуже заставице из многобројних рукописних књига дечанске библиотеке, како је то већ, поменуто, али исто тако и заглавља штампаног Молитвеника Божидара Вуковића⁷⁶ или Псалтира с последовањем Вићенца Вуковића⁷⁷, који такође постоје у дечанској библиотеци, а пре свега једна гравира у Празничном минеју Божидара-

ревом из 1538. године.⁷⁸ Она не само што има исти преплет већ је својим целокупним садржајем могла да инаугурише идеју о изгледу задње стране Несторовог крста: стабло крста испреплетено је истим мотивом; околу су крсна слова, копље и сунђер, као оруђа којима је мучен Христ док је био на крсту. Још потпуније надахнуће могла је да пружи гавира из исте књиге, која представља прави, нестилизовани Часни крст, израђен од дрвета са сиглом **ΙΗϞΙ** трновим венцем, копљем, сунђером, као и са потпуним репертоаром крсних слова која се појављују и на дечанском крсту.⁷⁹ Празнични минеј Божидарев, та, необична књига за коју је већ давно утврђено да је била приручник и преносник нових ликовних струјања и српским сликарима и српским златарима у XVI веку⁸⁰, одиграла је, највероватније, извесну улогу и у рађању замисли о изради дечанског крста. Томе су свакако могле допринети и доста распрострањене представе крстова са криптограмима сликане у црквеним прозорима и довратницима, као и у илуминираним рукописним књигама⁸¹, које су исто тако могле послужити као узор за оваплоћење ове представе у три димензије и у монументалним размерама. Тиме њихово првобитно значење и својства нису могла ништа да изгубе, већ су напротив, постала још убедљивија захваљујући димензијама, уметничкој обради и волумену у простору.

Значење и значај

Данас (а то се уобичајило после другог светског рата) овај крст стоји са северне стране, испред олтара главне дечанске цркве. За време Ускршњих празника преноси се и ставља иза Христовог гроба, који се поставља са јужне

⁷⁵ Уп. S. Novaković, *Zapisi od grada, moljca i crvi ro njiavata*, 183, 185, 186; Т. А. Братић, *Народно лијечење из времена једне љекаруше из 1848. године*, Гласник Земаљског музеја у БиХ, Сарајево, јуни—септембар 1908, 357—362.

⁷⁶ Д. Медаковић, *нав. дело*, Т. LVI.

⁷⁷ Исто, Т. LX.

⁷⁸ Исто, Т XXXIX.

⁷⁹ Исто, Т. LIII/1.

⁸⁰ Б. Радојковић, *Илустрације српских штампаних књига XVI века, као приручници старих српских златара*, Зборник МПУ, 11, 1967, 59, 73; С. Петковић, *Утицај илустрација из српских штампаних књига на зидно сликарство XVI и XVII столећа*, резиме Зборник МПУ, 11, 58; Исто, *Утицај илустрација из српских штампаних књига на зидно сликарство XVI и XVII века*, Старинар, XVII, 1966, Београд 1967, 91—96 + 10 сл.; Исто, *Порекло илустрација у штампаним књигама Божидара Вуковића*, Зборник ЛУМС, 12, Нови Сад 1976, 121—135+23 сл.

⁸¹ Дечанско јеванђеље из 1572. грешног Павла, инв. бр. 16; Беочинско јеванђеље из приближно истог времена. Уп. М. Шакота, *Ко је аутор минијатура Беочинског јеванђеља*, Саопштења VIII, Београд 1969, 203—210.

стране поткуполног простора.⁸² Од времена Гедсона Јуришића (1852).⁸³ И. С. Јастребова (1904)⁸⁴ до В. Петковића (1941)⁸⁵ имамо податке да је овај крст стајао на узглављу камених саркофага у јужном делу дечанске цркве. На једној фотографији објављеној 1932. године⁸⁶ види се Несторов крст чело главе оба саркофага, док се лево и десно налазе велике дечанске свеће у ориганалним дрвеним чирацима.⁸⁷

Постављање овога крста више Христовог гроба — када он добије функцију Часног крста у моменту кад је са њега скинуто Христово тело, приказаног и на плаштаници која се поставља на Христовом гробу на Велики петак⁸⁸ — његова је секундарна функција.⁸⁹ Првобитни смисао овога предмета другачији је, и он се да ишчитати из садржаја текстова исписаних и изрезаних на њему, заједно са значењима и веровањима у силу и моћ Часног крста самог по себи.

Тај смисао лежи у забрани ђаволу да не има власти (власти)⁹⁰ над дечанским манастиром и његовим братством. Поред текста изрезаног на попречним крацима крста, такво значење имају и крсна слова исписана на сликаној полеђини крста. Заштитна улога часног крста од ђаволске силе наглашена је у многим богослужбеним текстовима, а проистиче из идеје да је Христос, умревши за спас човечанства на крсту, победио тиме ђавола и његову силу, тако да је крст постао симбол, а и само оруђе тријумфа над нечастивим.

„Честниј крест твој на враги јест победа“⁹¹, „Кресте демонов гонитељу, врагу недугујушких крепостје и хранитељу вјерних“⁹², „Крепчајшеје оружје крест стјажавше мученици, веју силу губитеља врага“⁹³ до конца побједиша“⁹⁴, „иже крестом ограждајем врагу противљајемсја, не бојашчесја кознеј“⁹⁵ јего и лајанија“⁹⁶ . . .“⁹⁷, „Господи, оружје на дијавола, крест твој дал јеси нам. . .“⁹⁸, само је неколико примера из црквене поезије октоиха који илуструју веровање у заштитну улогу крста у односу на нечисте силе. Ако подсетимо да је за

⁸² Обавештење добијено од дечанског игумана О. Јустина (Тасића).

⁸³ Т. Ј. Јуришић, *нав. дело*, 26–27.

⁸⁴ И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 23—24.

⁸⁵ В. Петковић—Ђ. Бошковић, *нав. дело*, 8.

⁸⁶ Братство, год. VIII, 11—12 (новембар—децембар), 1932, 163.

⁸⁷ Непубликоване. Вероватно су из истог времена из кога је и Несторов крст, ако нису и старије. Косовска традиција која се везује за свеће које су данас на олтару, а за које је утврђено да су новијег датума (види: А. Соловјев, *Свеће царице Милице у Дечанима* Гласник Скопског научног друштва, XIII, Скопље 1934, 195—196), пре би се могла повезати са свећама о којима је овде реч.

Сл. 7. Празнични минеј Божидара Вуковића, илустрација „Часни крст са крсним словима“

Fig. 7. Livre liturgique d'offices des fêtes, imprimé par Božidar Vuković, l'illustration représentant la Sainte Croix aux cryptogrammes.

⁸⁸ За симболику и развој плаштанице као св. утвари види: Л. Мирковић, *Црквени уметнички вез*, Београд 1940, 13—15; G. Millet, *Broderies religieuses de style byzantin*, Paris 1947, 86—109.

⁸⁹ Није познато од када се у Дечанима поставља Христов гроб. Ову функцију у православним црквама у ранијим временима имао је жртвеник (уп. Л. Мирковић, *Литургија*, Београд 1965, 104).

⁹⁰ С. Петковић, *Речник* . . . , 324.

⁹¹ *Октоих*, Сарајево, б.г. гл. 4, песма 5, ирмос, среда на јутрењу, л. 237/6.

⁹² *Исто*, гл. 6, сједален, петак јутрење. л. 120/б-121/а.

⁹³ Поред значења „непријатељ“ враг значи и „ђаво“.

С. Петковић, *нав. дело*, 46: гүбитель — неваљац, *исто* 57.

⁹⁴ *Октоих*, гл. 3, мученичан, среда јутрење, л. 198/6.

⁹⁵ Лукавство, С. Петковић, *нав. дело*, 99.

⁹⁶ Заседа, *исто* 106.

⁹⁷ *Октоих*, гл. 6, крсна стихира, среда јутрење, д. 109/а.

⁹⁸ *Исто*, гл. 8, стихира на Хвалитех, *Зборник црквених и богослужбених песама*, 63.

средњовековног човека виновник и заступник свег зла на свету био Ђаво, онда се лако могу схватити мотиви за израду оваквог крста који ће служити као заштитник манастира. Један цитат из требника добро илуструје које су се све несреће могле подвести под дејство ђавола:

ЩЕ МОЛИМО ЕЖЕ СЪХРАНИТИ СЕ МѢСТѢ СЕЛѢ И СѢБИ
ОВИТЕЛИ СЕИ И ВСАКОМЪ ГРАДѢ И СТРАНИЦѢ ОУТ ГЛАСА
ГВБИТЕЛСТВА⁹⁹, ТРЪСА, ПОТОПА, ОГНА, МАЧА, НАШЪСТВИЯ
ИНОПЛЕМЕНИК И МЕЖДЪСОВНІЕ РАТИ¹⁰⁰.

О околностима у којима се налазио манастир Дечани у то време, и о стању у самом манастиру, односно у дечанској обитељи, не знамо данас готово ништа. Неколико докумената на турском језику сачуваних у манастиру, који се односе на то време, или на коју годину пре или после 1564/5, могу само да назначе неке од неприлика с којима се манастир борио. Осиност турских феудалаца који су тражили порезе на које нису имали право¹⁰¹, или кад двојица спахија ишту једну исту десетину¹⁰², отимају манастирске земље, винограде и воденице¹⁰³, неоправдани напади полиције која братство окривљује и тражи накнаду за убијеног човека у близини манастира¹⁰⁴, настојање да се поруши црква како би се обновио рудник који наводно у њој постоји¹⁰⁵, само су неке од невоља Дечана приближно уз тог времена. Шта се још све, данас нама непознато могло дешавати у манастиру и око манастира, што је нагнало старца Нестора да затражи израду крста који ће бити заштита од ђавола и његових недела, нећемо никад сазнати. Сва размишљања у том правцу била би бескорисна. Дело постоји, сачувало се до данас, као поштовања вредан споменик наше прошлости, а то је сада најважније.

Стилско-ликовна анализа овога предмета није лака. Не постоје аналогни објекти ни у старој ни у нашој културној заоставштини да бисмо у поређењу са њима могли одредити висину домета његовог мајстора на уметничком и занатском плану. Па ни сам Никодим није нам познат као стваралачка личност да би компарација са осталим његовим делима показала шта је израда овог крста представљала у његовом опусу. Морамо се задовољити непобитном тврдњом да је овај крст изузетно дело не само због своје усамљености, па према томе несумњиве реткости уопште, већ висоином мајсторства с којом је дело компоновано као целина и начином на који су резана слова, са небројеним, виртуозно изведеним лигатурама, која су потом и бојена. Мора се истаћи несумњива повезаност Никодимовог дела са њему савременим дуборезбарским радовима — грачаничким дверима из 1563/4. године¹⁰⁶, пећким дверима из приближно истог доба¹⁰⁷, као и радом у металу — крстом митрополита Дионисија из 1568/9, израђеним за Пећку патријар-

шију.¹⁰⁸ Иако међусобно различита, по димензијама, намени па делимично и по материјалу, сва ова четири дела имају заједничку, и то веома карактеристичну црту, да им изрезани или гравирани текстови представљају део, или чак скоро искључиви украс (као што је случај са оба крста). Саме лигатуре, мајсторски изведене (на сва три дуборезбарена рада), изузетно су лепо обликоване, али тако да у исто време веома отежавају читање. Може се чак запазити да су лигатуре на сва ова три дела међусобно веома блиске по дуктусу, комбинацијама слова и начину скраћивања речи. Најзад, треба истаћи да су ова три дела чије смо заједничке црте нагласили, из седме деценије XVI века, што је случај и са Никодимовим крстом, и да су при том обе двери и позлаћени крст везани за Дионисија и Антонија Соколовиће. Мислим да нећемо погрешити ако поверујемо да и свештеноинока Никодима треба сврстати у круг уметничких стваралаца пећке школе¹⁰⁹, условно речено, којој су у то време били истакнуте мецене, а по свој прилици и њени активни ствараоци, чланови породице Соколовића, а пре свега митрополити Дионисије и Антоније. Треба се надати да ће будућа истраживања и проналасци изнети на видело још нека дела свештеноинока Никодима као дуборезбара или сликара.

⁹⁹ Погибија, пропаст, С. Петковић, *нав. дело*, 57.

¹⁰⁰ Чинь биваем како подобеть исходити съ светиим крсти въ праздници господскіе, *Требник XV—XVI* века, Музеј СПЦ, бр. 1, л. 213а.

¹⁰¹ Ферман султана Сулејмана Величанственог из 1565 (сада не постоји: И. С. Јастребов, *Подаци за историју српске цркве*, Београд 1879, 51); Тапија из исте године, преведена, непубликована, Дк. 57; Ферман Селима II, Дк. 199 из 1572. Н. Kalesi — I. Eren, *Četnaest turskih fermana u tan. Dečanima*, Glasnik muzeja Kosova, X, Pristina, 1970, 312.

¹⁰² Ферман султана Мурата III, из 1578, Дк. 178, Kalesi — Eren, *нав. дело*, 313—314.

¹⁰³ Две тапије, Дк. 57, преведене, непубликоване.

¹⁰⁴ Ферман султана Сулејмана Величанственог од априла 1565, Дк. 198, Н. Kalesi — I. Eren, *нав. дело*, 310—311.

¹⁰⁵ Ферман султана Сулејмана II из 1558. г. Дк. 180, Kalesi — Eren, *нав. дело*, 309—310.

¹⁰⁶ М. Ђоровић—Љубинковић, *Средњовековни дуборез у источним областима Југославије*, Београд 1965, 92—93. О томе види и рад Р. Петровића у овој књизи.

¹⁰⁷ М. Ђоровић—Љубинковић, *нав. дело*, 93—94. Т. XLI; XLII.

¹⁰⁸ М. Шакота, *Ризница манастира Бање*, 97—100.

¹⁰⁹ О пећкој школи у дуборезу види: М. Ђоровић—Љубинковић, *нав. дело*, 90—113; у сликарству: Иста, *Пећко-дечанска иконописна школа од XIV—XIX* века, Београд MCMLV.

A propos d'une antiquité de Dečani peu connue La croix du „starac" vieillard Nestor

MIRJANA ŠAKOTA

Au monastère Dečani on conserve une croix en bois d'if, haute de 2,50 m dont le côté face a été réalisé dans la technique de la gravure sur bois, tandis que sa partie postérieure est recouverte de peintures. Bien que cette croix soit connue dès 1852 et qu'elle ait fait l'objet d'articles plus ou moins longs, elle n'a pas encore été étudiée par des spécialistes, tandis que les textes qui y figurent n'ont pas encore été déchiffrés. Tout ce qu'on en savait, c'est qu'elle a été réalisée par les moines de Dečani, en 1565, sur l'ordre du «starac» (vieillard) Nestor. Cependant, le texte inscrit sur la croix contient bel et bien le nom de celui qui l'a faite: c'est l'ieromoine Nicodème.

Le déchiffrement du texte, dont l'écriture contient des ligatures très compliquées, a permis d'établir le motif de la réalisation de cette croix et la destination de celle-ci. Les textes puisés dans le Rituel, l'Octoèque, le Triodion de Carême et dans certaines prières non canoniques et comportant un riche répertoire de cryptogramme ont pour but de glorifier la Sainte Croix et d'invoquer sa force

magique en vue de la protection du monastère et des moines contre le diable. A l'époque actuelle, sans que l'on sache depuis quand, cette croix est plantée derrière la tombe du Christ, dans l'église Dečani, à l'occasion des fêtes de Pâques.

Cet objet intéressant, unique dans son genre dans le patrimoine culturel serbe, constitue une oeuvre plastique bien conçue où les textes, écrits et gravés avec une habileté extraordinaire et peints de plusieurs couleurs, représentent l'ornement presque exclusif de cette croix, ce qui la rapproche de certaines pièces similaires de la septième décennie du XVIe siècle. Elles appartiennent toutes à l'école dite de Peć et peuvent être reliées au groupe de créateurs réunis autour de Dionisije et d'Antonije Sokolović, métropolitains de l'église serbe et cousins du patriarche Makarije qui rétablit, en 1557, à l'époque de la domination turque en Serbie, l'autonomie de la Patriarchie de Peć. C'est à ce groupe qu'appartenait manifestement l'ieromoine Nicodème aussi, auteur de cette croix, que l'on ne connaissait pas jusqu'ici en sa qualité de créateur.